

KÁNTÁS BALÁZS

Szubjektív-objektív (mikro)filológiai regény

Soltész Márton *Csalog Zsolt* című monográfiájáról

Soltész Márton *Csalog Zsolt* című monográfiája olyan irodalomtörténeti vállalkozás, amely mellett az olvasó aligha mehet el szó nélkül. A fiatal irodalomtörténész mintegy öt évet szánt arra, hogy a főként a rendszerváltozás előtt aktív ellenzéki értelmiségiként tevékenykedő, 1997-ben elhunyt, s mára talán kissé háttérbe szorult író, szociológus és néprajzkutató, Csalog Zsolt munkásságát – teljességre törekvően – feldolgozza, bemutassa és értékelje. A szerző mindennek fényében természetesen Csalog Zsoltról írta nemrégiben megvédett PhD-értekezését is, a megvédett disszertáció azonban terjedelmileg jóval kevesebb, mint a most, könyv formátumban is az olvasók elé tárt, mintegy ötszáz oldal terjedelmű, már-már monumentális monográfia. Ami igazán figyelemre méltóvá teszi Soltész könyvét, azon túl, hogy egy, a halála után idestova húsz évvel méltatlanul mellőzött író irodalmi köztudatba történő visszahozására és markáns rekanonizációjára tesz kísérletet, az a megközelítések, irodalomtörténeti nézőpontok sokasága, jó értelemben vett, tágas és gazdag eklekticizmusa. A monográfia ugyanis, mint látni fogjuk, mintegy rendhagyó módon egyszerre kíván biográfiai, műfajelméleti és filológiai-textológiai szakmunkaként működni, a különböző élet- és életmű-értelmezési szempontok, szempontrendszerek pedig nem kizárják vagy kioltják, hanem sokkal inkább produktív módon kiegészítik egymást.

A könyv részleteiben tehát a következő struktúra szerint épül fel: az előszót (5–10. oldal) követően, melyben az irodalomtörténész röviden leírja, miként dolgozta fel mintegy ötéves munkával Csalog Zsolt életművét és hagyatékát, valamint köszönetet nyilvánít azon kollégáknak, akik ebben valamilyen módon a segítségére voltak, a Soltész Márton 2015-ben, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen *summa cum laude* minősítéssel megvédett doktori értekezésének téziseit olvashatjuk (10–15. oldal), mely disszertáció egyébként terjedelmileg nagyrészt a könyv szűk felét teszi ki, s legnagyobb részét a könyv teoretikus-poétikai fejezetével azonos.

Ezután következik a könyv római I-es számot viselő, *A regény körül* című nagy fejezete, mely további, ám korántsem apró részegységekre tagolódik. A nagyobb tematikus egység első kisebb fejezete a szokatlan módon angol címmel megjelölt (tudhatóan Csalog

Zsolt tervezett és elfogadott, ám végül soha meg nem amerikai valósult publikációja ürügyén, de talán az irodalomtörténész azon intenciója okán is, hogy oly nagy elhivatottsággal és szeretettel elemzett szerzőjét világirodalmi rangra emelje?) tanulmány: *Zsolt Csalog – The Two Lives of a Hero. A Biographic and Bibliographic Essay* (19–156. oldal), mely igazából maga is egy nagyobb volumenű monográfiába zárt, kisebb önálló könyvnyi terjedelmű, a szerző életének minden apró részletére, mikrofilológiai pontossággal kiterjedő, meghökkentő alapossággal megírt életrajzi portrémonográfia. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, Soltész Márton napra, percre pontosan ismeri Csalog Zsolt életét, az olvasmányos, gördülékeny stílusban megírt életrajzi fejezetet olvasva pedig nem csupán az amúgy szociográfusként, régészként és néprajzkutatóként is eredményesen tevékenykedő íróhoz, hanem az emberhez is közelebb kerülünk.

A mikrofilológiai és mikrobiográfiai pontosságú életrajz után következik az életmű vizsgálata, az az – ugyancsak önálló kismonográfia formájában is teljes mértékben életképes – nagyobb volumenű tanulmány, mely Soltész Márton doktori értekezésének is a gerincét alkotta, alkotja. *A BRG-től a regényig – Csalog Zsolt prózapoétikájának (műfaj)elméleti kérdései* című értekezés (157–255. oldal) elsősorban teoretikus nézőpontból közelít Csalog Zsolt szépprózai életművéhez, s a szerző sajátos, szociológiai-néprajzi kutatásokhoz, adatközlésekhez, interjúkhoz is használt, szalagos magnófelvételekből kiinduló, végül sajátos, eredeti és nehezen rekonstruálható, utólagos kompilációs-átírási-szerkesztési írói technikák révén szépirodalmi szöveggé összeálló műveit kísérli meg egy igen komplex műfajelméleti keretben elhelyezni. Soltész Márton egyúttal igen nagy precizitással rekonstruálja azt az egyébként nehezen rekonstruálható folyamatot is, miként lesz a magnóra rögzített (beszélt) szövegből több fázis közbeiktatásával írott, s főként *irodalmi* szöveg. Bár az irodalomtörténész Soltész Csalog Zsolt minden megjelent, a széppróza kategóriájába sorolható kötetére kitér, fő értelmezési dokumentuma mégiscsak az író legismertebb műve, a *Parasztregény*, mely elméletileg nem más, mint a szerző egy idős parasztasszonnyal, bizonyos (Mohácsi Bálintné) Eszter nénivel készített életinterjú-elbeszélésének lejegyzése, gyakorlatilag azonban inkább kreatív módon lejegyzett, utólag tömörített, szerkesztett és szépírói eszközökkel átírt, érvényes szépirodalmi mű, mely a hozott anyag mellett Csalog Zsolt, az író esztétikailag értékes alkotása. Csalog Zsolt maga egyébként életében *dokuportrénak* nevezte azt a műfajt és technikát, melynek jegyében szépirodalmi művei jó részét írta, Soltész Márton pedig kockázatos és ingoványos terepen jár akkor, amikor olvasóinak elkötelezett módon próbálja meg bebizonyítani, hogy az irodalom határterületein alkotó Csalog prózai munkássága, különös tekintettel a szerző fő művének tételezett

Parasztregényre egyértelműen és minden kétséget kizáró módon magas esztétikai színvonalat képviselő szépirodalmi alkotások... A tanulmány hihetetlen mennyiségű teoretikus háttérapparátust – olykor talán már-már *túlteoretizált* módon – mozgósítva, a műfajelmélet legmodernebb értelmezői eszköztárát latba vetve vizsgálja meg a lehető legkörültekintőbben az író és az adatközlő, valamint a csalogi irodalmi szöveg(ek)ben megszólaló (el)beszélő(k) identitásának és egymáshoz való viszonyának meglehetősen komplex kérdéskörét, a végső szerző kilétét – a *dokuportré* ugyanis nem csupán egy adott beszélő szájából szóban elhangzott szöveg egyszerű lejegyzése, hanem annak kreatív, írói újragondolása is –, illetve a dialektusban való beszéd írott szövegben való ábrázolásának lehetőségét és / vagy lehetetlenségét. Az értekezés végül meglehetősen nagy meggyőző erővel, szinte minden kétséget kizáróan bizonyítja be a mindenkori olvasónak, hogy Csalog Zsolt munkássága nem csupán egyszerűen dokumentumirodalom, szociográfia, hanem igenis magasrendű szépirodalom, melynek megvan, meg kellene, hogy legyen a helye a kortárs magyar próza hierarchikus kánonjában...

A monográfia római II-es számot viselő nagyobb tematikus egysége *A szöveg közelében* című blokk, mely a teoretikus mélységű, a téma nemzetközi szakirodalmának értelmezői apparátusát a Csalog-életművön próbára tevő grandiózus műfajelméleti vizsgálat után a filológia és egyúttal ismét a biográfia nézőpontjából tekint az író munkásságára. Az egység négy, az előbbiekhöz képest sokkal kisebb volumenű tanulmányból áll össze. Soltész Márton *Az olti tutajút – Bevezetés a Gézám! című Csalog-elbeszélés olvasásába* (259–279. oldal) című munkájában az író egyik, a hagyatékból előkerült elbeszélését vizsgálja meg igen közelről, a legtöbb kritikus által realista-dokumentarista írónak tartott Csalog Zsolt prózáját pedig megkísérli elhelyezni az 1970-80-as évek prózafordulatának kontextusában is. Ezután az irodalomtörténész teljes terjedelmében közli is az általa sajtó alá rendezett elbeszélést, hiszen az értelmezés, lévén szó ez esetben egy filológiai tanulmányról, csak ebben az esetben állja meg a helyét. A második, „*Szelíd lázadás az érvényes norma ellen*” (283–305. oldal) című tanulmány nem más, mint filológiai kommentár Csalog Zsolt Lengyel Péter *Cseréptörés* című regényéről megfogalmazott, 1978-as, vitaindító kritikájához, melyből kirajzolódik Csalog viszonya barátja és írotársa, Lengyel Péter munkásságához, valamint az is kiderül, hová helyezi el a szerző önmagát a kor prózairodalmában. A tanulmányt ez esetben is szöveggözlés követi, mégpedig a Csalog által írott vitaindító hagyatékból előkerült kéziratának Soltész Márton általi pontos, kommentárokkal ellátott sajtó alá rendezése. A harmadik tanulmány a *Bekezdések a Cs betűhöz – Csurka István levele Csalog Zsolthoz* (302–305. oldal) egy igen rövid, mégis találó írás, mely egy levél alapján Csurka István és Csalog

Zsolt szellemi kapcsolatát taglalja, valamint kiemeli, mennyire fontos volt mindkét író számára az irodalom társadalmi elköteleződése. A blokk utolsó tanulmánya az *Egy „lelkiismerettel megvert írástudó” – avagy jegyzetek Tar Sándorról és a megrendülésről* (306–317. oldal) címet viseli, és látszólag elsődleges tárgyát nem annyira Csalog Zsolt, mint inkább kor- és író társa, a társadalmi témák iránt ugyancsak elkötelezett, a szociográfiát fontos, meghatározó műfajnak tartó és előszeretettel gyakorló Tar Sándor, a szöveg valójában a két író kapcsolatát és prózaművészetük rokon vonásait járja körül alaposan, megemlékezve Tar Sándor Csalog-nekrológiájáról, melyben a *dokuportré-szerző* Csalogot egyenesen műfajteremtő írónak nevezi...

A kötet római III-as számot viselő nagyobb tematikus egysége *A vita hevében* címet kapta, a benne foglalt két tanulmányban pedig az irodalomtörténész implicit módon Csalog Zsolt irodalomtörténeti jelentőségének megalapozására / kihangsúlyozására tesz kísérletet. A *Tilos felszabadítás* című írás (323–337. oldal), mely alcíme szerint *Előzetes és utólagos megjegyzések a Parasztregeény értelmezéséhez*, még egyszer körüljárja Csalog Zsolt prózaírói főművét, bemutatva a mű elbeszélés-technikáját, regénytémáit, szövegeit és elbeszélés-szerkezeti összetettségét, újból megalapozva azt az állítást, hogy a *Parasztregeény* nem csupán szociográfiai és / vagy néprajzi kutató-adatgyűjtő munka eredménye, hanem igenis önálló esztétikai értékkel bíró szépirodalmi mű, mégpedig *regény*. A második tanulmány, a *Levél Kenneth Cormier címére* (340–353. oldal) egy játékos, fiktív-kollegiális irodalomtörténeti episztola, mely a maga műfaji játékával együtt egyúttal véresen komoly teoretikus tanulmány is. Soltész Márton az amerikai irodalomtörténész *Writing the Tape-Recorded Life* című, a dokumentumirodalommal és az *oral history*val foglalkozó, ugyancsak műfajelméleti tematikájú írására reflektál elmélyült vitacikkében, kidomborítva, mennyire jól elhelyezhető, érthető, értelmezhető és értékelhető Csalog Zsolt szociográfusi-prózaírói munkássága a legújabb nemzetközi szakirodalom fényében, s mennyire eminens példája lehet a magyar szerző (élet)műve a dokumentumirodalomnak, a hangszalagra rögzített és a belőle átírt, lejegyzett, írott / nyomtatott szó *irodalommá* való transzformációjának, valamint mindezen belül valóság és írói képzelet, faktum és fikció sajátos, nehezen megfejtendő, bonyolult viszonyrendszerének.

A kötet római IV-es számmal ellátott, *A könyvtárban* című záró tematikus egysége gigantikus filológiai segédanyag, ugyanis ennek első része, az *OSZK Kt. Fond 445* (359–432. oldal) nem más, mint Csalog Zsolt hagyatékának Soltész Márton által összeállított és lezárt, végleges naplója, mely minden egyes dokumentumot katalogizál, amely az író hagyatékából fennmaradt, második része pedig (433–479. oldal) pedig egy olyan teljességre törekvő

bibliográfia, mely mind Csalog Zsolt minden egyes saját primer, megjelent művének jegyzékét, mind pedig az író munkásságára vonatkozó, szekunder irodalmi tételek teljes listáját kívánja nyújtani a monográfia lezárásának pillanatában, 2015-ben...

Soltész Márton Csalog-monográfiája tehát kétségtelenül grandiózus irodalomtörténeti vállalkozás, mely ugyanakkor korántsem hagyományos értelemben vett monográfia. Miként azt a szerző maga is leírja könyve előszavában, műve inkább afféle *patchwork*, mely különböző időben keletkezett, különböző értelmezési technikákat alkalmazó és eltérő stílusregiszterekben megszólaló tanulmányok gyűjteménye. A könyv mégis szerves egész, mely a lehető legtöbb lehetséges nézőpontból igyekszik bemutatni, elemezni és értékelni egy író munkásságát, és talán kissé szemtelen és szokatlan módon az olvasóhoz közelebb hozni nem csupán az író műveit, de magát az író, Csalog Zsoltot – az embert is. Soltész Márton, az irodalomtörténész felvállalja önnön szubjektivizmusát, illetve Csalog Zsolt alakja és életműve iránti pozitív irányban való elfogultságát, e vállalt szubjektivizmus – s joggal vetődik fel a kérdés, lehet-e irodalomról egyáltalán a szubjektivitás kiiktatásával írni és beszélni? – azonban semmit nem von le a mű tudományosságából. A szerző ugyanis minden egyes állítását alaposan és részletesen alátámasztja, a biográfia, a teória és a filológia hármassága pedig egymást segítve, támogatva szervezi a különböző nézőpontokból kiinduló, különböző értekező műfaji sajátosságokat felsorakoztató tanulmányok együttesét egységes egészé, teljességre törekvő monográfiává. Nem túlzás azt mondani, hogy Soltész Márton megkísérelt minden fellelhető információt egy könyvbe gyűjteni Csalog Zsolt prózairói életrajzáról és életművéről, az eredmény pedig egy monumentális, akár kézikönyvként is használható, egyszerre biografikus, teoretikus és filológiai monográfia. A könyv remekül demonstrálja, hogy az egymást a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzuson belül olykor kizárni látszó nézőpontrendszerek együttes alkalmazása mennyire nem leszűkíti vagy megszünteti, hanem tágítja az értelmezés lehetséges horizontjait.

E kivételes irodalomtörténeti vállalkozás tehát nem csupán rekanonizál egy halála után mára méltatlanul mellőzött szerzőt, a legapróbb részletességgel rekonstruálja az író életrajzát, vagy éppenséggel kereshető kutatási segédletet tár a jövő esetleges Csalog-értelmezői elé, de a maga jó értelemben vett, táglátóköri eklekticizmusával és szubjektivizmusával akár új távlatokat nyithat az irodalomtörténeti monográfia, mint műfaj számára is...

(Argumentum Kiadó, Budapest, 2015, 512 oldal)